

Joint Criminal Enterprise

New form of individual criminal responsibility, an Article by Jasmina Pjanić, OKO lawyer

Introductory remarks

Contemporary international criminal law is largely concerned with holding individual defendants responsible for mass atrocities. Because the crimes usually involve the intensive efforts of many individuals, allocating responsibility among those individuals is of critical importance. This Article examines joint criminal enterprise as a newly emerged liability doctrine that has been playing a central role in the allocation of guilt in international criminal tribunals and may have a similar role in cases before the Court of Bosnia and Herzegovina.

Joint criminal enterprise (JCE) is a theory of liability that has been most extensively elaborated on by the prosecutors, defense attorneys and judges at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Although JCE has several forms, it essentially requires the prosecution to prove: that a group of people had a common plan, design, or purpose to commit a crime, that the defendant participated in some way in the plan and that the defendant intended the aim of the common plan. If the prosecution proves these elements, the accused can be convicted of all completed crimes within the scope of the common plan, as well as all crimes that he did not intend but that were a foreseeable consequence of the common plan.

While the recent ICTY jurisprudence shows a strong devotion to the use of this form of individual liability¹, domestic war crime trials seem to maintain a high level of criticism towards its adoption and application as being quite vague, unclear, open to many interpretations and predisposed to abuses.

There are many arguments for and against JCE. The aim of this article is not to argue any, but to provide the reader with basic information on its historical origins, key elements and modes as developed in recent ICTY jurisprudence, as well as dilemmas that have arisen in regard to its concrete application.

Historical Development of Joint Criminal Enterprise

In its short formal existence² a variety of legal forums³ have applied this form of liability and all these proceedings share one important principle: each relies-at least in part-on international criminal law as its source of substantive law. While domestic trials usually also include charges drawn from domestic criminal codes, all of the major ad hoc tribunals include within their jurisdiction crimes and institutes that exclusively originate from international customary law and subsequently from their codifications.

Contemporary international criminal law is a complex body of law developed from the civil and common law systems of criminal adjudication, strongly influenced by human rights law and most importantly by domestic criminal codes. Domestic criminal laws regularly focus on individual wrongdoing as a necessary prerequisite to the imposition of criminal punishment. In national legal systems this principle is laid down in Constitutions, in statutes, or in judicial decisions. Similarly, international criminal adjudication has reinforced the principle of individual, personal culpability opposed to the collective guilt notion and reiterated that “nobody may be held criminally responsible for acts or transactions in which he has not personally engaged or in some other way participated (*nulla poena sine culpa*)⁴”. Due to that shared principle, many argue that the notion of

common purpose upheld in international criminal law has its foundation in many national systems⁵.

a) **Post World War II case law:** The first traces of JCE in the customary international law are identified in the post-World War II cases in which the doctrine was used under different (common purpose) or sometimes even no specific name. In the aftermath of World War II, the courts established by British and U.S. occupying powers in Germany applied the doctrine in the trials against German Nazis. The Italian Supreme Court applied a similar doctrine in the trials of Italian fascists.

Special reference can be made to the *Georg Otto Sandrock et al.* case (also known as the *Almelo Trial*). There a British court found that three Germans who had killed a British prisoner of war were guilty under the doctrine of "common enterprise". It was clear that they all had had the intention of killing the British soldier, although each of them played a different role. They therefore were all co-perpetrators of the crime of murder.

Possibly, the most well known Italian and German post World War II cases are the so called "concentration camp" cases. Two examples of these are the *Dachau Concentration Camp* case, decided by a United States court and the *Belsen* case, decided by a British military court, both sitting in Germany. In these cases the accused held some position of authority within the hierarchy of the concentration camps and based on that were found guilty of the charges that they had acted in pursuance of a common plan to kill or mistreat prisoners and hence to commit war crimes.

Finally, the case that demonstrates the closest link to the notion of JCE is the *Essen Lynching* case (also called *Essen West*), before a British military court. In that case three British prisoners of war had been lynched by a mob of Germans in the town of Essen-West on 13 December 1944. Seven persons (two servicemen and five civilians) were charged with committing a war crime in that they were involved in the killing of the three prisoners of war. They included a German captain, who had placed the three British airmen under the escort of a German soldier who was to take the prisoners to a *Luftwaffe* unit for interrogation. While the escort with the prisoners was leaving, the captain had ordered that the escort should not interfere if German civilians should molest the prisoners. This order had been given to the escort from the steps of the barracks in a loud voice so that the crowd, which had gathered, could hear and would know exactly what was going to take place. When the prisoners of war were marched through one of the main streets of Essen, the crowd around grew bigger, started hitting them and throwing sticks and stones at them. When they reached the bridge, the airmen were eventually thrown over the parapet of the bridge; one of the airmen was killed by the fall; the others were not dead when they landed, but were killed by shots from the bridge and by members of the crowd who beat and kicked them to death.

Out of the seven charged, five were found guilty: the German captain, the soldier escorting the airmen and three civilians "were found guilty [of murder] because every one of them had in one form or another taken part in the ill-treatment which eventually led to the death of the victims, though against none of the accused had it been exactly proved that they had individually shot or given the blows which caused the death".

As for non-World War II related cases, the ICTY Appeals Chamber in *Tadic* cited numerous decisions by Italian courts from 1960s to 1990s, decisions by the French Court of Cassation from 1947 and 1984, as well as jurisprudence in England, Wales, Canada, the United States, Australia, and Zambia.

b) **International instruments:** In addition to the case law, the notion of JCE has been upheld in two international instruments. Both instruments were adopted by an overwhelming majority of the States expressing their legal position i.e. *opinio iuris* and

show that their legal views might not be that different after all. Despite the lack of universal acceptance of the term “Joint Criminal Enterprise”, both legal instruments are consistent with the view that it is a mode of liability well-established in international law and is distinct from aiding and abetting.

The International Convention for the Suppression of Terrorist Bombing, (adopted by the United Nations General Assembly, Resolution 52/164 of 15 December 1997) upholds the notion of a "common criminal purpose" as distinct from that of aiding and abetting and reads (Article 2(3)(c)) that offences envisaged in the Convention may be committed by any person who “[i]n any other way (other than personally committing or attempting, participating as an accomplice, or organizing or directing others to commit an offence) contributes to the commission of one or more offences ...by a group of persons acting with a common purpose; such contribution shall be intentional and either be made with the aim of furthering the general criminal activity or purpose of the group or be made in the knowledge of the intention of the group to commit the offence or offences concerned.”

The Statute of the International Criminal Court, adopted by a Diplomatic Conference in Rome on 17 July 1998 ("The Rome Statute"), upholds the doctrine in Article 25 paragraph 3(d) and reads:

“ In accordance with this Statute, a person shall be criminally responsible and liable for punishment for a crime within the jurisdiction of the Court if that person

...

(d) In any other way (other than aiding and abetting or otherwise assisting in the commission or attempted commission of a crime) contributes to the commission or attempted commission of such a crime by a group of persons acting with a common purpose. Such contribution shall be intentional and shall either:

i. Be made with the aim of furthering the criminal activity or criminal purpose of the group, where such activity or purpose involves the commission of a crime within the jurisdiction of the Court; or

ii. Be made in the knowledge of the intention of the group to commit the crime.”

c) **Jurisprudence of ICTY:** The first formal recognition of JCE as a theory of liability can be found in the jurisprudence of the ICTY and its landmark decision in the *Tadic* case⁶. The Statute of the ICTY, in Article 7(1) defines the forms of criminal liability and reads that “A person who planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution of a crime referred to in Articles 2 to 5 of the present Statute, shall be individually responsible for the crime.”

As apparent from the wording of Article 7(1), such responsibility for serious violations of international humanitarian law is not limited merely to those who actually carry out the *actus reus* of the enumerated crimes but also extends to other offenders who took part in ordering, incitement, attempt and complicity.

JCE does not explicitly appear in Article 7(1) or any other article in the Statute of the ICTY⁷. Despite this, the ICTY Appeals Chamber in its Decision of July 15, 1999, in the *Tadic* case provided the *opinio iuris* that participation in the joint criminal enterprise is included in the Statute as a form of “commission” under Article 7(1) of the Statute.

Namely, the Appeals Chamber has adopted a broad interpretation that all those who have engaged in serious violations of international humanitarian law, whatever the manner of participation in the perpetration of those violations, must be brought to justice. According to this Decision, JCE allows a court to hold criminally liable, subject to certain conditions, anyone who contributes to the commission of crimes by a group of persons

or some members of a group, in the execution of a common criminal plan. This interpretation is not only determined by the object and purpose of the Statute but also by the very nature of many international crimes which are often carried out by groups of individuals acting in pursuance of a common criminal design.

Under these circumstances, to hold criminally liable as a perpetrator only the person who materially performs the criminal act (physically perpetrates the criminal act of murder, extermination, etc.) would disregard the role as co-perpetrators of all those who in some way made it possible for the perpetrator to carry out that criminal act. At the same time, depending upon the circumstances, to hold the latter liable only as aiders and abettors might understate the degree of their criminal responsibility.

This understanding of participation in JCE follows the principle that the moral gravity of such participation is no different - from that of those actually carrying out the acts in question.

Three categories of Joint Criminal Enterprise cases

There are three distinct categories of JCE liability in war crime cases.

1. *“The first such category is represented by cases where all co-defendants, acting pursuant to a common design, possess the same criminal intention; for instance, the formulation of a plan among the co-perpetrators to kill, where, in effecting this common design (and even if each co-perpetrator carries out a different role within it), they nevertheless all possess the intent to kill”⁸.*

The objective and subjective prerequisites for imputing criminal responsibility to a participant who did not, or cannot be proven to have, effected the killing are as follows: (i) the accused must voluntarily participate in one aspect of the common design (for instance, by inflicting non-fatal violence upon the victim, or by providing material assistance to or facilitating the activities of his co-perpetrators); and (ii) the accused, even if not personally effecting the killing, must nevertheless intend this result.

2. The “concentration camp” cases are the second category of cases and are in many respects similar to that set forth above. This notion of common purpose was applied to instances where the offences charged were alleged to have been committed by members of military or administrative units such as those running concentration camps; i.e., by groups of persons acting pursuant to a concerted plan.

This category of cases is really a variant of the first category. Cases illustrative of this category are the *Dachau Concentration Camp Case*, decided by a United States court sitting in Germany and the *Belsen Case*, decided by a British military court sitting in Germany. In these cases the accused held some position of authority within the hierarchy of the concentration camps. Generally speaking, the charges against them were that they had acted in pursuance of a common design to kill or mistreat prisoners and hence to commit war crimes. In his summing up in the *Belsen* case, the Judge Advocate adopted the three requirements identified by the Prosecution as necessary to establish guilt in each case: (i) the existence of an organized system to ill-treat the detainees and commit the various crimes alleged; (ii) the accused’s awareness of the nature of the system; and (iii) the fact that the accused in some way actively participated in enforcing the system. The convictions of several of the accused appear to have been based explicitly upon these criteria.

3. The third category concerns cases involving a common design where one of the perpetrators commits an act which, while outside the common design, is nevertheless a natural and foreseeable consequence of the implementation of

that common purpose.

An example of this would be a common, shared intention on the part of a group to forcibly remove members of one ethnicity from their town, village or region (in other words to effect “ethnic cleansing”) with the consequence that, in the course of doing so, one or more of the victims is killed. While murder may not have been explicitly acknowledged to be part of the common design, it was nevertheless foreseeable that the forcible removal of civilians at gunpoint might well result in the deaths of one or more of those civilians. Criminal responsibility may be imputed to all participants within the common enterprise where the risk of death occurring was both a predictable consequence of the execution of the common design and the accused was either reckless or indifferent to that risk. The case law in this category concerned first of all cases of mob violence, that is situations of disorder where multiple offenders act out a common purpose, where each of them commit offences against the victim but where it is unknown or impossible to ascertain exactly which acts were carried out by which perpetrator, or when the causal link between each act and the eventual harm caused to the victims is similarly indeterminate⁹.

Elements of Joint Criminal Enterprise as defined by ICTY

Despite the fact that ICTY’s Statute does not specify an *actus reus* and *mens rea* of JCE, the first explicit definition of this form of liability and its constituent elements was provided in the ICTY’s Appeals Chamber Decision in Tadic case of 1999. Since then, it has not undergone any significant changes in the subsequent jurisprudence.

The *actus reus* of JCE comprises the simultaneous existence of the three following elements:

1. *A plurality of persons.* They need not be organized in a military, political or administrative structure.
2. *The existence of a common plan, design or purpose which amounts to or involves the commission of a crime provided for in the Statute.* There is no necessity for this plan, design or purpose to have been previously arranged or formulated. The common plan or purpose may materialize *ad hoc*.
3. *Participation of the accused in the common design* involving the perpetration of one of the crimes provided for in the Statute. This participation need not involve commission of a specific crime under one of those provisions (for example, murder, extermination, torture, rape, etc.), but may take the form of assistance in, or contribution to, the execution of the common plan or purpose.

Unlike the *actus reus*, the *mens rea* differs according to the category of JCE applied:

1. The first category of cases requires the intent to perpetrate a specific crime (this intent being shared by all the co-perpetrators).
2. For the second category which, is a variant of the first, the accused must have personal knowledge of the system of ill-treatment (whether proven by express testimony or inferred from the accused’s position of authority), as well as the intent to further this concerted system of ill-treatment.
3. The third category requires the *intent* to participate in and further the criminal activity or the criminal purpose of a group and to contribute to the joint criminal enterprise or, in any event, to the commission of a crime by the group. In addition, responsibility for a crime other than the one agreed upon in the common plan arises only if, in the circumstances of the case, (i) it was *foreseeable* that such a crime might be perpetrated by one or other members of the group and (ii)

the accused *willingly took that risk*.

In Vasiljevic case, the ICTY trial chamber concluded that: “A person participates in a joint criminal enterprise by personally committing the agreed crime as a principal offender, or by assisting the principal offender in committing the agreed crime as a co-perpetrator (by undertaking acts that facilitate the commission of the offence by the principal offender), or by acting in furtherance of a particular system in which the crime is committed by reason of the accused’s position of authority or function, and with knowledge of the nature of that system and intent to further that system.¹⁰” Further, if the agreed crime is committed by one or other of the participants in a joint criminal enterprise, all of the participants in that enterprise are equally guilty of the crime regardless of the part played by each in its commission.

Distinction between acting in Joint Criminal Enterprise and aiding and abetting

In practice aiding and abetting might be easily confused with JCE, thus it is important to bear in mind the key differences between these.

The aider and abettor is always an accessory to a crime perpetrated by another person, the principal. Under JCE liability each participant in the JCE is a principal perpetrator himself.

The cases of aiding and abetting require no proof of the existence of a common concerted plan, let alone of the pre-existence of such a plan. No plan or agreement is required: indeed, the principal may not even know about the accomplice’s contribution. By contrast to the JCE, the existence of a common plan, design or purpose is considered to be *sine qua non*.

The aider and abettor carries out acts specifically directed to assist, encourage or lend moral support to the perpetration of a certain specific crime (murder, extermination, rape, torture, etc.), and this support has a substantial effect upon the perpetration of the crime. By contrast, in the case of JCE, it is sufficient for the participant to perform acts that in some way are directed to the furthering of the common plan or purpose.

One should remember that in the case of aiding and abetting, the requisite mental element is knowledge that the acts performed by the aider and abettor assist the commission of a specific crime by the principal. By contrast, in the case of JCE, more is required (i.e., either intent to perpetrate the crime or intent to pursue the common criminal design plus foresight that those crimes outside the criminal common purpose were likely to be committed).

Finally, it is interesting to underline when an aider or abettor becomes a co-perpetrator. The trial Chamber in Kvočka case, held that an aider or abettor, one who assists or facilitates the criminal enterprise as an accomplice, may become a co-perpetrator, even without physically committing crimes, if their participation lasts for an extensive period or becomes more directly involved in maintaining the functioning of the enterprise. By sharing the intent of the joint criminal enterprise, the aider or abettor becomes a co-perpetrator. Furthermore, when an accused participates in a crime that advances the goals of the criminal enterprise, it is often reasonable to hold that her form of involvement in the enterprise has graduated to that of a co-perpetrator. Finally, once the evidence indicates that a person who substantially assists the enterprise shares the goals of the enterprise, he becomes a co-perpetrator¹¹.

Concluding remarks

Despite the numerous objections to validity of the JCE mode of liability (such as that

"implicit" criminal liability is unacceptable in contemporary criminal law and human rights law; that JCE theory has been used selectively; that the notion is quite vague and unclear with infinite possibilities for unlimited interpretations and abuses; the third - "extended" form of JCE is conviction without guilt; etc.), it is difficult not to observe the significant benefits of its use in war crime proceedings at international as well as national levels.

JCE is a victim-centered, far-reaching theory often used to prosecute the senior leadership¹² as well as low-level individual perpetrators responsible for a broad range of crimes perpetrated in the names of former leaders. For example, there are significant benefits to its use in its expansive version (e.g.) when an international court uses the doctrine to hold a particular defendant liable for the range of crimes associated with regional ethnic cleansing in which he played some part.

At the same time, this doctrine can be abused if used by a dishonest national government to suggest that all persons who provide any sort of support to a terrorist organization, however loosely defined, become liable for all crimes committed by its members. Stated differently, the uncontrolled use of joint criminal enterprise can pose serious dangers to the fairness of the proceedings.

In practice, JCE represents a transfer of power from international judges to prosecutors, who have enormous discretion to decide how much wrongdoing to assign to any particular defendant. Because the doctrine is so loose, JCE closely approaches a theory of guilt by association. When used properly, JCE can assist in connecting participants in a criminal enterprise who operated far from the crime scene. When used selectively this notion represents the infinite possibilities for unlimited interpretations and abuses.

Finally, BiH legal practitioners will probably have to decide if a newly emerged liability doctrine that has been playing a central role in the allocation of guilt in international criminal tribunals would be accepted to have a similar role in cases before the Court of Bosnia and Herzegovina.

Judging from the current jurisprudence, this option is highly unlikely.

1 Up today, ICTY have charged around 65 persons with participation in JCE:

Srbija-Kosovo: Milutinović, Šainović, Ojdanić, Pavković, Lazarević, Đorđević, Lukić, Milošević, Stojiljković, Šešelji, Haradinaj, Balaj, Brahimaj, Limaj, Musliu, Bala.

Hrvatska: Čermak, Markač, Gotovina, Šljivančanin, Radić, Mrkšić.

BiH: Nikolić, Mejakić, Gruban, Fuštar, Banović, Knežević, Mladić, Karadžić, Krajišnik, Plavšić, Krstić, Beara, Pandurević, Obrenović, Borovčanin, Deronjić, Mrđa, Stakić, Perišić, Babić, Kovačević, Martić, Župljanin, Dubočanin, Drljača, Talić, Stanišić, Todović, Rašević, Trbić, Tolimir, Nikolić, Popović, Gvero, Miletić, Brđanin, Jokić, Prlić, Stojić, Praljak, Petković, Čorić, Pušić.

2 Tadić Appeal Judgment of 1999 is widely recognized as the first formal recognition of the JCE

3 E.g. ICTY, ICTR, Special Court for Sierra Leone, East Timor Special Panel for Serious Crimes

4 ICTY publication: Judicial Supplement 6, The Prosecutor v. Duško Tadić - Case No. IT-94-1-A, Judgment (15 July 1999)

(item 8) The Prosecution's second ground of cross-appeal <http://www.un.org/icty/Supplement/supp6-e/tadic.htm>

5 California Law Review, January, 2005. Article "Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of International Criminal Law", Allison Marston Danner and Jenny S. Martinez

6 *Prosecutor v. Tadić*, Appeals Chamber Judgment, Case No. IT-94-1 (July 15, 1999) <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/index.htm>

7 See: Magazine for legal theory and practice, The Bar association of Serbia, Beograd 2004, Article "Joint

criminal enterprise as violation of the rights of the accused in the procedure before ICTY”, Slobodan Stojanović

8 *Tadić*, (Appeals Chamber), July 15, 1999, para. 195-196, 202-204

9 For further details regarding these three categories, see *Tadić*, (Appeals Chamber), July 15, 1999, para. 220

10 *Vasiljević*, (Trial Chamber), November 29, 2002, para. 67

11 *Kvočka et al.*, (Trial Chamber), November 2, 2001, para. 284-285

12 The Milošević case featuring three indictments that charge him with participating in three massive separate JCEs to remove non-Serbs from Croatia, Bosnia and Herzegovina and Kosovo, respectively, is a particularly leading example of how JCE may be used to reach high-level perpetrators.

Udruženi zločinački poduhvat

Novi oblik krivične odgovornosti, članak Jasmine Pjanić, pravnice u OKO-u

Uvodne napomene

Savremeno međunarodno krivično pravo u posljednje vrijeme značajno se bavi pitanjem individualne odgovornosti pojedinaca za zločine masovnih razmjera. Imajući u vidu da ovakvi zločini obično podrazumijevaju značajno učešće većeg broja pojedinaca, utvrđivanje udjela odgovornosti svakog od njih od ključne je važnosti. Ovaj članak bavi se upravo udruženim zločinačkim poduhvatom kao novonastalom doktrinom odgovornosti koja igra središnju ulogu u utvrđivanju krivnje pred međunarodnim krivičnim sudovima, a koja bi mogla imati sličnu ulogu i u predmetima pred Sudom Bosne i Hercegovine.

Udruženi zločinački poduhvat (u daljem tekstu: UZP) je teorija odgovornosti koju su u najvećoj mjeri razradili tužitelji, branitelji i suci Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: MKSJ). Premda UZP ima nekoliko modaliteta, suština svih je da tužilaštvo dokazuje: da je grupa ljudi imala zajednički plan, namjeru ili cilj da počinji zločin, da je optuženi na neki način učestvovao u tom planu i da je optuženi imao u namjeri ostvarenje cilja tog zajedničkog plana. Ako tužilaštvo uspije dokazati kumulativno postojanje ovih elemenata, optuženi može biti osuđen za sve počinjene zločine u okviru zajedničkog plana, kao i za sve zločine koje nije namjeravao, ali koji su bili predvidljiva posljedica zajedničkog plana.

Mada s jedne strane skorija praksa MKSJ-a pokazuje jaku sklonost primjeni ovog oblika individualne odgovornosti¹, čini se da u procesuiranju ratnih zločina domaći sudovi u velikoj mjeri kritikuju njegovo usvajanje i primjenu ocjenjujući ga dosta neodređenim, nejasnim, otvorenim za razna tumačenja i kao takvim predodređenim za razne zloupotrebe.

Postoje mnogi argumenti za i protiv UZP-a. Cilj ovog članka nije da se prednost daje bilo kojem od ovih argumenata, već da čitaocu pruži osnovne informacije o njegovim historijskim korjenima, ključnim elementima i modalitetima koje je razvila praksa MKSJ-a, kao i dilemama u vezi sa njegovom konkretnom primjenom.

Historijski razvoj udruženog zločinačkog poduhvata

Tokom njegovog kratkog formalnog postojanja², razni pravni forumi³ primijenili su ovaj oblik odgovornosti i svi oni dijele jedan značajan princip: svaki se oslanja – barem dijelom – na međunarodno krivično pravo kao izvor materijalnog prava. Dok suđenja pred domaćim sudovima takođe uključuju i optužbe koje se zasnivaju na domaćem krivičnom zakonodavstvu, svi glavni *ad hoc* tribunali bave se, u okviru svoje nadležnosti, zločinima i institutima koji vode porijeklo isključivo iz međunarodnog običajnog prava i posljedično iz njegovih kodifikacija.

Savremeno međunarodno krivično pravo je kompleksan korpus prava nastao iz krivične prakse kontinentalnih i anglosaksonskih pravnih sistema, pod snažnim utjecajem prava ljudskih prava i što je najvažnije, domaćih krivičnih zakonodavstava. Pri tom, domaća krivična zakonodavstva redovno polaze od individualnog počinjenja kažnjivog djela kao neophodnog preduslova za postojanje krivične odgovornosti, a nacionalni pravni sistemi ovaj princip definišu Ustavom, zakonima ili/i sudskim odlukama. Slično tome, međunarodno krivično sudovanje naglašava ovaj princip individualne, lične vinosti nasuprot pojma kolektivne krivice i ponavlja da se «niko ne može smatrati krivično

odgovorim za djela ili poduhvate u kojima nije bio lično angažovan ili na neki drugi način učestvovao (*nulla poena sine culpa*)³. S obzirom na ovaj zajednički princip, mnogi zastupaju stav da pojam zajedničkog cilja, koji je potvrđen u međunarodnom krivičnom pravu, ima svoju osnovu u mnogim nacionalnim sistemima⁴.

a) **Sudska praksa nakon II svjetskog rata:** Prvi pomen UZP-a u međunarodnom običajnom ratnom pravu potiče iz predmeta nakon II svjetskog rata, u kojima se ova doktrina koristila pod različitim nazivima (zajednički cilj) ili ponekad čak bez određenog naziva. U postratnom periodu, sudovi koje su uspostavile britanske i američke okupacione snage u Njemačkoj, primijenile su ovu doktrinu na suđenjima protiv njemačkih nacista. Italijanski Vrhovni sud primijenio je sličnu doktrinu na suđenjima italijanskim fašistima.

Posebno se može pomenuti predmet *Georg Otto Sandrock et al.* (takođe poznat kao «Suđenje Almelo»; *Almelo Trial*). U tom predmetu, britanski sud primjenjujući doktrinu «zajedničkog poduhvata», proglasio je trojicu Nijemca krivima, jer su ubili britanskog ratnog zarobljenika. U predmetu je dokazano da su sva trojica počinitelja imala namjeru da ubiju britanskog vojnika, iako je svaki od njih imao drugačiju ulogu u izvršenju. Stoga su svi oni bili saizvršiocu u zločinu ubistva.

Vjerovatno najpoznatiji italijanski i njemački predmeti nakon II svjetskog rata su tzv. predmeti «koncentracionih logora». Dva takva primjera su predmet «Koncentracionog logora Dahau» (*Dachau Concentration Camp*), po kojem je odlučivao američki sud i predmet «Belsen» (*Belsen*) po kojem je odlučivao britanski vojni sud. Oba suda su zasjedala u Njemačkoj. U ovim predmetima, optuženi su imali izvjestan položaj u upravnoj hijerarhiji koncentracionih logora i na osnovu toga proglašeni krivim po optužbama da su djelovali u izvršenju zajedničkog plana da se ubiju ili maltretiraju zarobljenici, i da su stoga počinili ratni zločini.

Na kraju, predmet koji prikazuje najbližu vezu sa suvremenim pojmom UZP-a je predmet «Linčovanje u Esenu» (*Essen Lynching*) (koji se takođe naziva i «Zapadni Esen»; *Essen West*), vođen pred britanskim vojnim sudom. U ovom predmetu, skupina Nijemaca je linčovala tri britanska ratna zarobljenika u gradu Esen-Vestu 13. decembra 1944. Sedam osoba (dva vojna lica i pet civila) optuženo je da su počinili ratni zločin jer su učestvovali u ubistvu tri ratna zarobljenika. Jedan od optuženih bio je i njemački kapetan, koji je tri britanska vazduhoplovca stavio pod pratnju jednog njemačkog vojnika, koji je trebao da ih odvede do jedinice Luftvafe radi saslušanja. Dok je pratnja sa zarobljenicima odlazila, kapetan je naredio pratnji da se ne suprotstavlja ako njemački civili, građani budu zlostavljali zarobljenike. Naređenje je pratnji dato glasno sa stepenica kasarne tako da je gomila, koja se okupila, mogla jasno da čuje i zna njeno značenje. Dok su zarobljenici sprovedeni jednom od glavnih ulica u Esenu, gomila oko njih je rasla, te je počela da ih udara i gađa štapovima i kamenjem. Naposljetku, kada su došli do mosta, vazduhoploci su bačeni preko njegove ograde; jedan od vazduhoplovaca poginuo je od pada; drugu dvojicu koji su preživjeli pad usmrtili su hici sa mosta i gomila koja ih je na smrt pretukla.

Petorica od sedam optuženih: njemački kapetan, vojnik koji je bio u pratnji vazduhoplovaca i tri civila «su proglašena krivim (za ubistvo) jer je svaki od njih na jedan ili drugi način učestvovao u maltretiranju koje je na kraju dovelo do smrti žrtava, mada nije tačno dokazano da je ijedan od optuženih pojedinačno pucao ili zadavao udarce koji su prouzrokovali smrt.»

Što se tiče predmeta UZP-a koji nisu u vezi sa II svjetskim ratom, Žalbeno vijeće MKSJ-a u predmetu Tadić u presudi je navelo brojne odluke italijanskih sudova od šezdesetih do devetdesetih godina, odluke Francuskog kasacionog suda od 1947 do 1984, kao i jurisprudenciju u Engleskoj, Velsu, Kanadi, SAD-u, Australiji i Zambiji.

b) **Međunarodni instrumenti:** Pored sudske prakse, pojam UZP-a definiraju i dva međunarodna pravna instrumenta. Oba instrumenta izražavaju pravni stav, tj. *opinio iuris* velikog broja država potpisnica i pokazuju da se njihova pravni stavovi, na posljeticu i ne razlikuju u tolikoj mjeri. Uprkos odsustvu univerzalnog prihvatanja termina «udruženi zločinački poduhvat», oba pravna instrumenta konzistentna su sa mišljenjem da je to vrsta odgovornosti koja je čvrsto utemeljena u međunarodnom pravu i koja se razlikuje od pomaganja i podržavanja.

Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada (koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 52/164, 15. decembra 1997.; *International Convention for the Suppression of Terrorist Bombing*) utvrđuje «zajednički zločinački cilj» kao pojam koji se razlikuje od pomaganja i podržavanja, i navodi (član 2(3)(c)) da krivična djela koja predviđa Konvencija može počiniti svaka osoba koja «(i) na bilo koji drugi način (pored ličnog izvršenja ili pokušaja izvršenja, učešća kao saučesnik, ili organiziranja ili upućivanja drugih da počine krivično djelo) doprinese izvršenju jednog ili više krivičnih djelaiza kojeg stoji grupa lica koja djeluje sa zajedničkim ciljem; takav doprinos mora biti namjeran i učinjen sa ciljem omogućavanja daljeg izvršenja opće krivične djelatnosti ili ostvarivanja cilja grupe, ili učinjen sa znanjem o namjeri grupe da počini dotično krivično djelo/djela.»

Statut Međunarodnog krivičnog suda, kojeg je usvojila Diplomatska konferencija u Rimu 17. jula 1998, («Rimski statut»), utvrđuje ovu doktrinu u članu 25, stav 3(d), koji kaže:

«U skladu sa ovim Statutom, svako je krivično odgovoran i biće kažnjen za krivično djelo iz nadležnosti Suda ukoliko to lice....

(d) Na bilo koji drugi način (pored pomaganja i podržavanja ili potpomaganja na drugi način u izvršavanju ili pokušaju izvršenja zločina) doprinese izvršenju ili pokušaju izvršenja zločina iza kojeg stoji grupa lica koja djeluje sa zajedničkim ciljem. Takav doprinos mora biti namjeran i mora biti:

(i) Učinjen sa ciljem omogućavanja daljeg izvršenja krivične djelatnosti ili ostvarivanja kažnjivog cilja te grupe, kada imaju za posljedicu izvršenje zločina iz nadležnosti Suda; ili

(ii) učinjen sa znanjem o namjerama grupe da počini takav zločin.»

c) **Pravna praksa MKSJ-a:** Prvo zvanično priznanje UZP-a kao teorije odgovornosti može se naći u pravnoj praksi MKSJ-a i znamenitoj presudi žalbenog vijeća u predmetu *Tadić*⁶. Statut MKSJ-a u članu 7(1) definiše oblike krivične odgovornosti i kaže da: «Lice koje je planiralo, podsticalo, naredilo, počinilo ili na drugi način pomoglo i podržalo planiranje, pripremanje ili izvršenje zločina iz članova 2 do 5 ovog Statuta, individualno je odgovorno za taj zločin.»

Kao što je očigledno iz sadržaja člana 7(1), odgovornost za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava ne ograničava se samo na one koji zapravo poduzimaju *actus reus* nabrojanih zločina, već se proteže i na druge počiniocima koji su učestvovali u naređivanju, podsticanju, pokušaju i saučesništvu.

UZP se ne pojavljuje izričito u članu 7(1) ili bilo kojem drugom članu Statuta MKSJ-a⁷. Uprokos tome, u svojoj odluci od 15. jula 1999. u predmetu *Tadić*, Žalbeno vijeće MKSJ-a dalo je *opinio iuris* da je učešće u zajedničkom zločinačkom poduhvatu ipak obuhvaćeno kao oblik «činjenja» iz člana 7(1) Statuta. Naime, Žalbeno vijeće usvojilo je široko tumačenje da svi oni koji su učestvovali u ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, ma kakav bio oblik tog učešća, moraju biti privedeni pravdi. Prema ovoj odluci, teorija UZP omogućava sudu da pod određenim uslovima, drži krivično odgovornim, svakog ko doprinese izvršenju zločina određene grupe lica ili nekih članova

te grupe, a u ostvarenju zajedničkog zločinačkog plana. Ovo tumačenje nije određeno samo predmetom i svrhom Statuta, već i samom prirodom mnogih međunarodnih zločina, koje često izvršava grupa pojedinaca koja djeluje u ostvarivanju zajedničke zločinačke namjere.

Pod ovim okolnostima, ako bi se krivično odgovornim smatralo samo ono lice koje materijalno izvrši krivično djelo (fizički počini krivično djelo ubistva, istrebljenja, itd.), zanemarila bi se uloga saizvršilaštva svih onih koji su na neki način omogućili počiniocu da izvrši to krivično djelo. U isto vrijeme, zavisno od okolnosti, smatrati odgovornim ove druge samo kao lica koja pomažu i podržavaju moglo bi potcijeniti stepen njihove krivične odgovornosti.

Ovo shvatanje učešća u UZP-u uvažava princip da moralna težina takvog učešća nije ništa drugačija od one koju imaju oni koji zapravo počinje dotična djela.

Tri kategorije predmeta udruženog zločinačkog poduhvata (UZP)

Postoje tri različite kategorije UZP-a u predmetima ratnih zločina:

1. *«Prva od tih kategorija je zastupljena u slučajevima gdje svi saoptuženi, postupajući po zajedničkom planu, imaju istovjetnu zločinačku namjeru; na primjer, sačinjenje plana među saizvršiocima o ubijanju, pri kome oni, u realizaciji ovog zajedničkog plana (čak iako svaki od njih pojedinačno tom prilikom obavlja različitu ulogu) svi do jednog imaju namjeru da ubiju.»⁸»*

Objektivni i subjektivni preduslovi za stavljanje na teret krivične odgovornosti učesniku koji nije, ili kojem se ne može dokazati da jeste izvršio ubistvo: (i) optuženi mora dobrovoljno učestvovati bar u jednom aspektu zajedničke namjere (na primjer, vršeci nad žrtvom nasilje bez smrtnih posljedica, ili pružajući materijalnu podršku ili omogućavajući radnje svojih saizvršilaca); i (ii) optuženi, čak i ako lično ne izvrši ubistvo, mora htjeti i namjeravati takav ishod.

2. Slučajevi "koncentracionih logora" spadaju u drugu kategoriju predmeta i u mnogome su slični prvoj izloženoj kategoriji. Ovaj modalitet primjenjuje se u predmetima u kojima su krivična djela iz optužnice navodno počinjena od strane pripadnika vojnih ili upravnih struktura, npr. onih zaduženih za upravljanje koncentracionim logorima; tj. radi se grupi lica koja djeluju u skladu sa zajedničkim planom.

Ova kategorija predmeta je zapravo varijanta prve kategorije. Predmeti koji se mogu navesti kao karakteristični za ovu kategoriju su predmet "Koncentracionog logora Dahau", koji je bio u nadležnosti suda Sjedinjenih Američkih Država koji je zasjedao u Njemačkoj i predmet "Belsen", u nadležnosti britanskog vojnog suda koji je takođe zasjedao u Njemačkoj. U ovim slučajevima, optuženici su zauzimali određeni položaj u hijerarhiji koncentracionih logora. Uopšteno govoreći, prema optužbama koje su im stavljene na teret, oni su djelovali u cilju postizanja zajedničke namjere da se zarobljenici ubiju ili zlostavljaju, čime su počinili ratne zločine. U svom rezimeu u predmetu "Belsen", vojni sudija je prihvatio tri uslova na koje je ukazalo Tužilaštvo, a koje je neophodno zadovoljiti kako bi se utvrdila krivica u svakom pojedinačnom slučaju: (i) postojanje organizovanog sistema s ciljem maltretiranja zarobljenika i činjenje drugih navedenih zločina; (ii) postojanje svijesti optuženog o prirodi tog sistema; i (iii) činjenica da je optuženi, na izvjestan način, aktivno učestvovao u funkcionisanju tog sistema. Osuđujuće presude izrečene nekolicini optuženih u predmetu „Belsen“, bile su zasnovane isključivo na ovim kriterijumima.

3. Treća kategorija odnosi se na predmete kod kojih postoji zajednička namjera, međutim jedan od izvršilaca počinio je djelo koje nije bilo dio te zajedničke

namjere, a koje je, bez obzira što nije sadržano u zajedničkoj namjeri, ipak prirodna i predvidiva posljedica realizacije tog zajedničkog cilja.

Primjer ovoga bila bi zajednička namjera dijela grupe da se nasilno istjeraju pripadnici jedne etničke skupine iz njihovog grada, sela ili područja (drugim riječima da sprovede "etničko čišćenje") s tim da je kao posljedica, prilikom izvršenja ovog djela, došlo do likvidacija jedne ili više žrtava. Premda izričito, ubistvo nije bilo dio zajedničkog plana, bilo je, svakako, moguće predvidjeti da bi prisilno istjeravanje civila pod prijetnjom vatrenim oružjem moglo rezultirati smrću jednog ili više njih. Krivična odgovornost može se staviti na teret svim učesnicima tog zajedničkog poduhvata prilikom kojeg je rizik od smrtnog stradanja bio predvidiva posljedica izvršenja zajedničke namjere, a optuženi je bio nemaran ili ravnodušan prema tom riziku. Sudska praksa u okviru ove kategorije odnosi se prvenstveno na slučajeve nasilja koje počinji masa, odnosno situacije izbijanja nereda u kojima veliki broj počinitelja djeluje radi postizanja zajedničkog cilja, gdje svaki od njih čini krivična djela protiv žrtve, ali gdje je nepoznato ili nemoguće s tačnošću utvrditi koja djela su počinili koji učinioci, ili kad je uzročno-posljedična veza između pojedinačnog djela i eventualne nanesene povrede nad žrtvom neutvrdiva⁹.

Praksa MKSJ je definisala i posebne nazive svake od tri navedene kategorije UZP-a: Prva kao osnovni (basic) oblik, druga kao sistemski (systemic) i treća kao produženi (extended) oblik UZP-a.

Elementi udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) po definiciji MKSJ-a

Usprkos činjenici da Statut MKSJ ne definiše *actus reus* i *mens rea* UZP-a, prvobitnu eksplicitnu definiciju ovog oblika odgovornosti i njenih konstitutivnih elemenata dalo je Žalbeno vijeće MKSJ-a u predmetu Tadić u svojoj odluci iz 1999. godine. Od tada, nije bilo značajnih promjena te definicije u kasnijoj sudskoj praksi.

Actus reus UZP-a sadrži kumulativno postojanje sljedeća tri elementa:

1. *Množina lica*. Oni ne moraju biti organizovani u vojnu, političku ili upravnu strukturu.
2. *Postojanje zajedničkog plana, namjere ili cilja koje dovode do ili impliciraju činjenje zločina obuhvaćenih Statutom*. Ovaj plan, namjera ili cilj ne moraju nužno biti prethodno planirani ili formulisani. Zajednički plan ili namjera mogu se ostvariti po *ad hoc* principu.
3. *Učestvovanje optuženih u zajedničkom poduhvatu* uključujući činjenje jednog od zločina obuhvaćenih Statutom. Ovo učestvovanje ne mora podrazumijevati činjenje konkretnog zločina navedenog u jednoj od odredbi (na primjer, ubistvo, istrebljivanje, mučenje, silovanje, itd.), već se može javiti u obliku pomaganja ili doprinosa izvršenju zajedničkog plana ili cilja.

Za razliku od *actus reus*, *mens rea* se razlikuje u zavisnosti od kategorije UZP-a koja se primjenjuje:

1. Prva kategorija slučajeva zahtjeva da se konkretan zločin počinji s namjerom to jest umišljajem da se izvrši određeni zločin (pri čemu je ova namjera, odnosno umišljaj zajednički svim saizvršiocima).
2. Što se tiče druge kategorije, koja je varijanta prve, optuženi mora imati lično saznanje o sistemu zlostavljanja (bilo da je ovo dokazano ličnim svjedočenjem ili se izvodi zaključivanjem na osnovu naredbodavne pozicije optuženog), kao i posjedovati namjeru da dalje unaprijedi ovaj zajednički usaglašen sistem zlostavljanja.
3. Treća kategorija zahtjeva *namjeru* da se učestvuje i dalje unapređuje zločinačka aktivnost ili zločinački cilj grupe, te da se doprinese udruženom zločinačkom poduhvatu ili, u svakom slučaju, činjenju zločina iza kojeg stoji

grupa. Osim toga, odgovornost za zločin koji nije dogovoren u zajedničkom planu nastupa, u zavisnosti od okolnosti slučaja, samo (i) kada se moglo *predvidjeti* da taj zločin može počinuti jedan ili više pripadnika grupe i (ii) kada je optuženi *svojevoljno preuzeo taj rizik*.

U predmetu Vasiljević, Pretresno vijeće MKSJ-a izvelo je zaključak da "lice učestvuje u udruženom zločinačkom poduhvatu svojim ličnim činjenjem dogovorenih zločina kao glavni počinilac, ili pomaganjem glavnom počinocu u činjenju dogovorenih zločina kao saizvršilac (obavljajući radnje koje glavnom počinocu olakšavaju činjenje krivičnog djela), ili radnjama unapređenja određenog sistema u okviru kojeg se čini zločin radi pozicije ili ovlaštenja optuženog, te uz svjesno poznavanje prirode tog sistema i s namjerom njegovog unapređenja.¹⁰" Osim toga, ako je dogovoreni zločin počinjen od strane jednog ili više učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu, svi učesnici tog poduhvata su jednako krivi za zločin bez obzira koju ulogu je svaki od njih obavljao prilikom počinjenja.

Razlika između djelovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu i pomaganja i podržavanja

U praksi bi se pomaganje i podržavanje mogli lako zamijeniti sa UZP-om; stoga je važno imati na umu razlike koje postoje između njih. Lice koje pomaže i podržava uvijek je saučesnik u zločinu počinjenom od strane drugog lica, glavnog počinioca. U smislu odgovornosti za UZP-a, svaki učesnik u UZP-u je i sam glavni počinilac. U slučajevima pomaganja i podržavanja, nije neophodno dokazivati postojanje zajedničkog smišljenog plana, a ni prethodno postojanje takvog plana. Nije neophodan nikakav plan niti dogovor: zapravo, glavni počinilac ne mora čak ni znati za doprinos saučesnika. Kod UZP-a naprotiv, postojanje zajedničkog plana, namjere ili cilja smatra se *sine qua non*. Lice koje pomaže i podržava, u stvari izvršava radnje usmjerene isključivo pomaganju, ohrabrivanju ili davanju moralne podrške činjenju određenog konkretnog zločina (ubistva, istrebljivanja, silovanja, mučenja, itd.), a ova podrška ima značajan efekat na činjenje zločina. Za razliku od toga, u slučaju UZP-a, dovoljno je da učesnik obavlja radnje koje su na neki način usmjerene na dalje unaprijeđenje zajedničkog plana ili cilja. Ne treba zaboraviti da je neophodni mentalni element u slučaju pomaganja i podržavanja, znanje da radnje lice koje pomaže i podržava, pomažu izvršenju konkretnog zločina od strane glavnog počinioca. Nasuprot tome, u slučaju UZP-a, zahtijeva se više tj. namjera da se počinu zločin ili namjera ostvarivanja zajedničke zločinačke namjere uz predviđanje da bi lako moglo doći do počinjenja zločina i izvan zajedničkog zločinačkog cilja. Na kraju, interesantno je ukazati u kojim okolnostima lice koje pomaže i podržava postaje saizvršilac. Pretresno vijeće je u slučaju Kvočka izvelo zaključak da lice koje pomaže i podržava, odnosno ono lice koje pomaže ili olakšava zločinački poduhvat kao saučesnik, može postati saizvršilac, čak i bez fizičkog činjenja zločina, pod uslovom da njegovo učestvovanje u poduhvatu traje duži period ili da je lice postalo neposrednije uključeno u održavanje funkcionisanja poduhvata. Dijeleći namjeru u udruženom zločinačkom poduhvatu, lice koje pomaže i podržava postaje saizvršilac. Osim toga, ako optuženi učestvuje u zločinu koji unapređuje ciljeve zločinačkog poduhvata, često je razumno smatrati da je njegov oblik učestvovanja u poduhvatu prerastao u ulogu saizvršioca. Konačno, kada dokazi upućuju da lice koje značajno doprinosi poduhvatu, dijeli i ciljeve u poduhvatu, ono postaje saizvršilac¹¹.

Zaključne napomene

Uprkos brojnim primjedbama validnosti UZP modaliteta odgovornosti (kao što su da je "implicitna" krivična odgovornost neprihvatljiva u savremenom krivičnom pravu i pravu ljudskih prava; da je teorija UZP-a selektivna; da je ideja prilično mutna i nejasna sa

neograničenim mogućnostima za brojna tumačenja i zloupotrebe; da treća -"proširena" forma UZP predstavlja osudu bez krivice; itd.), teško je ne primijetiti značajne doprinose njene primjene u procesuiranju ratnih zločina, kako u međunarodnim, tako i domaćim okvirima.

UZP je dalekosežna teorija, prvenstveno orijentirana na žrtvu, često primjenjivana za krivično gonjenje visoko pozicioniranih počinitelja¹² kao i niže pozicioniranih počinitelja odgovornih za širok spektar zločina počinjenih u ime bivših vođa. Na primjer, postoje značajne koristi od njene upotrebe u proširenoj, trećoj verziji, u slučaju kad međunarodni sud koristi UZP teoriju da bi konkretnog počinioca proglasio odgovornim za niz njegovih zločina povezanih sa regionalnim etničkim čišćenjem u kojem je počinitelj igrao određenu ulogu.

U isto vrijeme, ova teorija može biti zloupotrijebljena ako bi je na primjer koristila nečasna vlada neke države da bi dokazala da su sva lica koja pružaju bilo kakav vid podrške terorističkim organizacijama (koje je kao „terorističke” neprecizno i maliciozno definisala ta ista vlada, a radi npr. eliminacije političkih oponenta), odgovorna za sve zločine koje čine njeni pripadnici. Drugačije rečeno, nekontrolisana primjena udruženog zločinačkog poduhvata može ozbiljno ugroziti pravičnost sudskih postupaka.

U praksi, UZP predstavlja prenošenje velikih ovlaštenja sa međunarodnih sudija na tužioce, koji imaju neograničeno pravo odluke koji će obim zločina da stave na teret svakom od optuženih. Upravo zato što je ova teorija do te mjere neodređena, UZP se ozbiljno približava teoriji kolektivne krivice. Pravilno primijenjen, UZP može pomoći pri povezivanju učesnika u zločinačkom poduhvatu koji su djelovali daleko izvan opsega mjesta zločina. S druge strane, njegova selektivna primjena predstavlja neograničene mogućnosti za bezbroj tumačenja i zloupotreba.

Na posljetku, pravnici praktičari u Bosni i Hercegovini vjerovatno će morati da odluče da li će novonastala teorija odgovornosti, koja je igrala i jos uvijek igra centralnu ulogu u utvrđivanju krivice pred međunarodnim krivičnim sudovima, biti prihvaćena u predmetima pred Sudom Bosne i Hercegovine za sličnu svrhu.

Sudeći po postojećoj sudskoj praksi, ova opcija gotovo je nemoguća.

1 Do sada je MKSJ optužio oko 65 osoba za učestvovanje u UZP :

Srbija-Kosovo: Milutinović, Šainović, Ojdanić, Pavković, Lazarević, Đorđević, Lukić, Milošević, Stojiljković, Šešelj, Haradinaj, Balaj, Brahimaj, Limaj, Musliu, Bala;

Hrvatska: Čermak, Markač, Gotovina, Šljivančanin, Radić, Mrkšić;

BiH: Nikolić, Mejakić, Gruban, Fuštar, Banović, Knežević, Mladić, Karadžić, Krajišnik, Plavšić, Krstić, Beara, Pandurević, Obrenović, Borovčanin, Deronjić, Mrđa, Stakić, Perišić, Babić, Kovačević, Martić, Župljanin, Dubočanin, Drljača, Talić, Stanišić, Todović, Rašević, Trbić, Tolimir, Nikolić, Popović, Gvero, Miletić, Brđanin, Jokić, Prlić, Stojić, Praljak, Petković, Čorić, Pušić

2 Tadić Presuda po žalbi 1999. opšte je priznata kao prvo formalno priznavanje UZP-a

3 Npr. Međunarodni krivični tribunal, *ad hoc* tribunali, komisije za istinu.

4 Publikacija MKSJ-a: Sudski dodatak 6, Tužilac protiv Duška Tadića – Predmet br. IT-94-1-A, Presuda (15. juli 1999)

5 California Law Review, Januar, 2005. Članak "GUILTY ASSOCIATIONS: JOINT CRIMINAL ENTERPRISE, COMMAND RESPONSIBILITY, AND THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW (UDRUŽENJA PROGLAŠENA KRIVIM, UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT, KOMANDNA ODGOVORNOST I RAZVOJ MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG PRAVA)", Allison Marston Danner and Jenny S. Martinez

6 *Tužilac protiv Tadića*, Presuda Žalbenog vijeća, predmet broj IT-94-14 (15.07.1999) <http://www.un.org/icty/tadic/judgement/index.htm>

7 Vidi: Časopis za pravnu teoriju i praksu, Advokatska komora Srbije, Beograd 2004, članak „Udruženi zločinački poduhvat kao povreda prava optuženog postupcima pred MKSJ”, Slobodan Stojanović

8 Tadić (Žalbeno vijeće), 15. juli 1999., stav 195-196, 202-204

9 Za više detalja u vezi sa ove tri kategorije, vidi *Tadić* (Žalbeno vijeće), 15. juli 1999. stav 220

10 *Vasiljević*, (Pretno vijeće), 29. novembar 2002., stav 67

11 *Kvočka et al.*, (Pretno vijeće), 2. novembar 2001., stav 284-285